

Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmicích z 18. století

K významu jednoho důležitého pramene pro poznání proměn kladrubské kulturní krajiny

Kladruby nad Labem jsou historicky uváděny jako farní ves Kladrubi Labské,¹ původně Kladrubi, při pravém břehu Labe v hejtmanství Pardubice a v okrese Přelouč. Původně zde bylo doloženo sídlo vладыky a kostel. Konkrétně se jedná o kostel sv. Václava a Leopolda z roku 1668, nejprve farní kostel sv. Václava z roku 1384, který v 17. století pozbyl fary a spravoval jej farář z Přelouče. Roku 1780 v něm byl ustanoven kaplan a 1856 znovu zřízena fara. Jiní autoři uvádějí první zmínku o Kladrubech a farním kostele již v polovině 14. století.²

Během 16. století došlo k založení hřebčína císařem Maxmiliánem II. (konkrétně se jednalo o oboru pro chov koní), a to pro hřebce dovezené z Andalusie. Později se proměnil ve státní hřebčín pro chov starokladrubského koně bílé nebo vrané barvy, který byl vyšlechtěn z koně španělského. Kladrubský kůň má výšku 170–180 cm, imponuje svou vznešenou chůzí a je významným dvorským kočárovým koněm.

Ke kladrubskému hřebčínu patřily i deskový statek o výměře 1 290,77 ha se zámkem, obec Jeleniště, samota Mošnice a Semínská Vrata. V 19. století se v *Ottově slovníku* mimo jiné zmiňuje i továrna na kávové náhražky.³

Současná kulturní krajina obklopující stájové a hospodářské soubory Kladrub nad Labem plně naplňuje premisu o kulturní krajině v pojetí světového kulturního dědictví jako výtvarů vzniklých společným působením přírody a člověka. Jedná se o krajinu kontinuálně se vyvíjející při zachování původních funkcí.⁴

Podoba oblasti je výsledkem dnes už 500 let trvající tradice chovu koní od počátku vzniku této kulturní krajiny, kdy zde byla v rozsáhlém lužním lese, v ploché říční terase s pohyblivými říčními rameny, tůněmi a mokřady založena koňská obora Vilémem z Pernštejna. Je to místo, kde byla krajina modelována koněm a ten byl sám utvářen touto krajinou, neboť kladrubský kůň zde vznikl. Tato historická krajina obsahuje tři hlavní

dominantní prvky táhnoucí se západovýchodním směrem. Ve střední části areálu s převládajícím ortogonálním uspořádáním se zavláčovacími a odvodňovacími kanály a polními cestami jsou to louky a pastviny. V jižní části se rozkládá krajina lužních lesů s mokřady a mrtvými říčními rameny při břehu Labe. V severní části se jedná o masiv hospodářského lesa.⁵ Další významné elementy představují prvky komponované krajiny v podobě přírodně krajinářského parku, alejí, solitérních stromů a skupin stromů. V krajině kladrubského areálu se harmonicky propojují krajinářské principy zahrady užitkové, ozdobné a zábavní při zdůraznění funkce celého areálu.⁶

Historické evropské hřebčiny, mezi které patří i hřebčín v Kladrubech nad Labem, jsou komplexní památkové lokality. Důležitou součástí rozmanité oblasti kultury hřebčinů je jejich pojetí kulturní krajiny. Základem pro zachování jejich kultury, struktury a funkce je jasné vymezení hodnot těchto lokalit. To vyžaduje komplexní dokumentaci, výzkum a interpretaci.⁷ Nedílnou součástí studia a výzkumu historie kulturních krajin představují staré obrazové a písemné prameny. K nim patří také *Plan des König. Böhm. Kladrub und Selmitzer Gestütt Terrains* ze státního archivu ve Vídni.⁸ Jedná se o jeden z prvních důležitých mapových podkladů dokumentujících změny kladrubské krajiny na území hřebčína. Tento plán, objevený ve zmíněném vídeňském státním archivu,⁹ hraje důležitou roli z hlediska proměny této krajiny, rozlohy lesa a lužních porostů. Představuje podrobné ztvárnění projektu postupné přeměny zdejší polabské nivy, jejímž základním přírodním rytmem jsou periodicky se opakující záplavy, které zde spolu s obdobími sucha limitovaly produkci sena pro hřebčín.¹⁰ Z toho důvodu byl již od první poloviny 18. století vyvíjen silný tlak na zvyšování produkce sena i pastvin. Docházelo tak k odlesňování a vysoušení půdy. Postupně mizely stromy, oblast se přeměňovala na pastviny a louky (vznikly rozsáhlé luční plochy). Důležitost této komodity je dokumentována v různých písemných archivních dokumentech.

Historici Ivana Ebelová a Martin Ebel ve své stati analyzují skutečnost z 20. let 18. století, kdy došlo k vyčištění luk náležejících ke klad-

rubskému hřebčínu za účelem zvýšení množství píce.¹¹ Jiným takovým příkladem ze spisového materiálu je zmínka z období mezi lety 1766–1769 týkající se jednání pardubického vrchního F. J. Wirtha a sekretáře Úřadu nejvyššího štolby Františka Josefa Horáka o odloučení polí, luk a pastvin při hřebčíně Kladruby a Selmice od Pardubického panství a zároveň o převzetí lesů a úpravě těžby dříví v těchto lesích a plavbě vorů.¹² Pro pochopení důvodů krajin-

■ Poznámky

1 *Ottův slovník naučný* XIV, Praha 1899, s. 294.

2 Miroslav Kroulík – Věra Kučová – Petr Hořín, *Hřebčín v Kladrubech nad Labem: krajina koní*, Kladruby nad Labem 2016.

3 Viz *Ottův slovník* (pozn. 1).

4 Viz Kroulík (pozn. 2).

5 Ivana Trpáková, *Krajina ve světle starých pramenů*, [Kostelec nad Černými lesy] 2013.

6 Zdeněk Novák, *Proměny krajiny v kontextu zahradního umění ve vztahu ke krajině pro chov kočárových koní v Kladrubech nad Labem*, in: Pavel Douša – Miroslava Geyarová – Jakub Racek (edd.), *Ochrana kulturní krajiny – Organizace kulturní krajiny se zvláštním zřetelem k chovu koní. Sborník z Mezinárodní konference, 25.–26. května 2017*, Kladruby nad Labem 2018, s. 53–104.

7 Alexandra Lotz, *Preseving Cultural Landscapes Shaped by Centuries of Horse Breeding = Ochrana kulturních krajin po staletí utvářených chovem koní*, in: Douša – Geyarová – Racek (pozn. 6), s. 52.

8 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Abteilung: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, J. S. 13: Kladrub Gestüt, 18. Jahrhundert.

9 Ivana Trpáková et al., *Studie proveditelnosti obnovy Přírodně krajinářského parku Mošnice* (neubl. zpráva), Praha 2006.

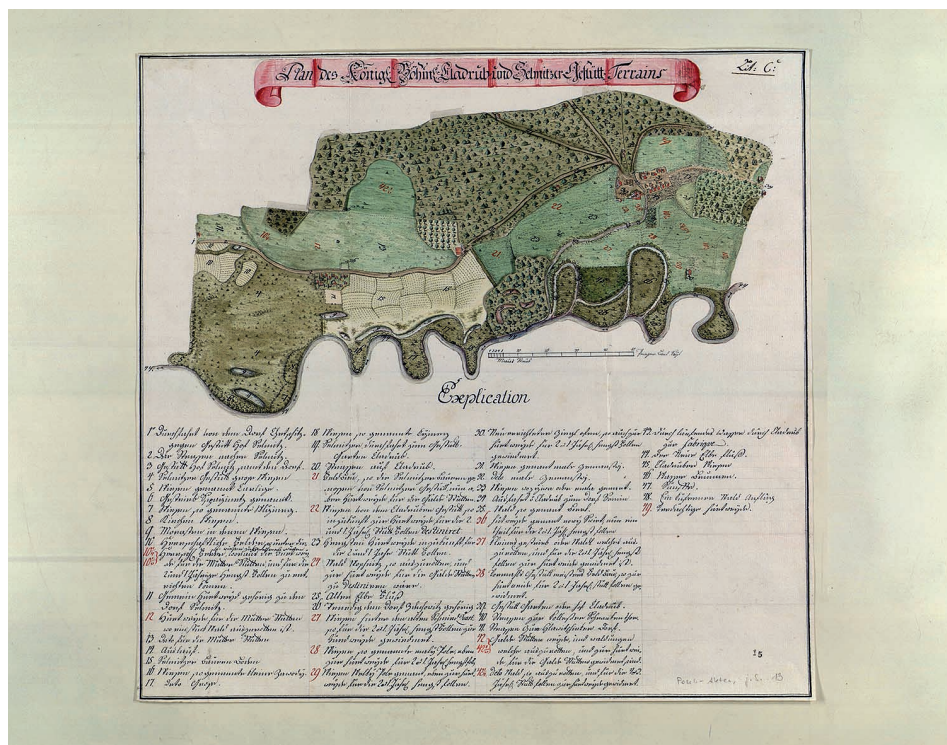
10 Ivana Ebelová – Martin Ebel, *Mezníky v dějinách Kladrubského hřebčína z pohledu archivních pramenů*, in: Douša – Geyarová – Racek (pozn. 6), s. 116–142.

11 Ibidem.

12 Ivana Trpáková – Pavel Trpák, *Zpráva o průzkumu archivních pramenů v ČR pro krajinářské úpravy a pro rekonstrukci historické zelené areálu národního hřebčína Kladruby nad Labem* (neubl. zpráva), Pyšely únor–duben 2005.

1

2

Obr. 1. Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmici. Österreichisches Staatsarchiv Wien.

Obr. 2. Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmici, se záklopem. Österreichisches Staatsarchiv Wien.

ných úprav jsou rovněž důležité údaje o oscilaci klimatu,¹³ která ovlivňovala charakter místních klimatických podmínek, vodnatost řeky a porosty lesa. Pro období 1763–1804 jsou příznačné deštivé roky a značný výskyt povodní. Staré kroniky uvádějí, že například v roce 1768 způsobily ledové kry na Labi povodeň, jakou nikdo 40 let nepamatoval. Popisované proměny počasí v období tuhých zim pak vystřídalo teplé intersekulární období v letech 1772–1836.¹⁴

Plán území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmici (Plan des König: Böhm: Cladrub und Selmitzer Gestütt Terrains)

Plán z 18. století, který autoři tohoto příspěvku objevili ve vídeňském archivu, představuje první podrobné ztvárnění přeměny a organizace hospodaření na této části území polabské nivy. Jedná se o ručně kreslenou kolorovanou mapu, která je provedena ve dvou polohách, a to v poloze zaklopené a v odklopené variantě. Opatřena je legendou s 49 body popisující jednak stávající stav organizace krajiny hřebčína (zaklopená varianta), jednak zohledňující návrhy uspořádání krajiny pro chov koní (odklopená varianta). Plán nemá autora ani vročení. Naopak je opatřen grafickým měřítkem v pražských zemských provazcích (českých). Tedy 1 dílek na mapě = 1 provazec český = 42 loket českých = cca 24,893 m.¹⁵ Dá se říci, že se jedná o plán středního měřítka, který zobrazuje navržené – plánované změny lužního lesa zejména v Mošnici a ve Strži – lese při jednom z ramen Staré řeky Labe – a v Císařském lese, v severní části areálu hřebčína.

Navržené změny velikosti a struktury lužního lesa v Mošnici a ve Strži a Císařského lesa v severní části území jsou zřetelné až po odklopení částí mapy. Patrné je složení Císařského lesa, ve kterém dominují na rozdíl od současného stavu duby, topoly, lípy a pouze ojediněle jehličnany spolu s četnými keři. Ze srovnání navrhovaného stavu smýcení lesa vyplývá i způsob likvidace mlazin a pasek pastvou koní. Většinou

Poznámky

13 Ivana Trpáková – Pavel Trpák, Proměny polabské krajiny národního hřebčína Kladruba nad Labem ve světle starých map archivních podkladů, *Historická geografie* XXXV, 2009, č. 1, s. 199–212.

14 Jiří Svoboda – Zdeněk Vašků – Václav Čilek, *Velká kniha o klimatu zemí Koruny české*, Praha 2003.

15 Gustav Hofmann, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň, Sušice 1984, s. 80.

jsou vykáceny jehličnany s výjimkou lesa Borku. V Mošnici zůstává po těžbě výběrovým způsobem zachována část starých původních dubů. Tím vznikl předpoklad pro pozdější vytvoření přírodně krajinářského parku.

Z vysvětlivek je patrný účel plánu. Popisuje nejen stávající a plánované parcely pastvin a luk, ale představuje především informace o organizaci a rozsahu pastvy koní podle věku a pohlaví.

Mezi Mošnicí a Selmicemi je zachována část vnitřního koryta Labe (na plánu označeno jako bažiny – mokřady), tak jako na Velkém Poli a ve Strži. V Mošnici se dodnes nacházejí tůně. Zbytek koryta spojuje obě ramena ve Strži a na Velkém Poli. Starý tok má většinou břehové porosty.

Vročení předmětného plánu

Mimo vojenské mapování je to zatím jediné podrobné zakreslení krajiny areálu hřebčína a jeho postupné proměny v období 18. století. Domníváme se, že předmětný plán vznikl ještě před 1. vojenským mapováním, nebo na samém jeho začátku, tedy cca mezi léty 1750–1766. K dataci přispívá legenda – vysvětlivky na plánu, zejména vysvětlivka č. 43, která zmiňuje vody protékající k továrně. Zároveň jsou na plánu zřejmě dřevěné stáje, tedy ještě před jejich obnovou po katastrofálním požáru roku 1757, jak je zobrazeno na plánu hřebčína z roku 1772.¹⁶ Na první zmínku o zřízení továrny na holandské sukno narazíme v letech 1750–1751, k její opravě došlo o sedm let později (1757–1758).¹⁷ Autoři publikace o archivních pramenech k hřebčínu¹⁸ zmiňují odvezení koní do Uher v roce 1741 a jejich vrácení roku 1758, poté co byla provedena urychlená oprava stájí v Selmicích, zatímco stáje v Kladruzech ještě opraveny nebyly.

Autorský kolektiv pod vedením M. Kroulíka¹⁹ uvádí, že roku 1724 vyhořel stájový dvůr na Starém kštitu a následně byla v jeho severním předpolí vystavěna nová obydlí selmického kštitmistra (správce hřebčína), chalupy čeledínů a stáj pro nemocné koně. Na předmětném plánu se na rozdíl od 1. vojenského mapování nové obydlí kštitmistra v předpolí neobjevuje. Zároveň jsou na 1. vojenském mapování zachyceny stavby v oblasti starého Labe, kde na analyzovaném plánu je ještě zachován původní biotop zřejmě měkkého luhu. Oproti 1. vojenskému mapování je na plánu chudší cestní síť. Chybí například cesta do Řečan, která je na josefském vojenském mapování již zachycena.

Druhým časovým určením je návštěva Josefa II. v Kladruzech dne 17. září 1766, kdy rozhodl o obnově a rozšíření hřebčína.²⁰

Popis legendy zobrazené pod vlastní kresbou plánu²¹

1. Průjezd (vrata) z vesnice Chrčice (Chrtschitz) proti dvoru hřebčína v Selmici (Selmitz)
2. Cesta do Selmice
3. Dvůr hřebčína v Selmicích spolu s vesnicí Selmice
4. Velká selmická louka
5. Louka zvaná Karlice (Carlize)
6. Houští (pastviny s křovinami) zvané Špačinec (Spatzinetz)
7. Louka zvaná Vlčinec (Vlczinez)
8. Kostelní louky
9. Bažiny (bahniska) v těchto loukách
10. Panská pole pod loukami by byla k potřebě. 10 1/4; 10 1/2 Panská pole, z kterých může být zřízena svěží pastvina pro kobyly (matky) a dvou- a jednoleté hřebečky [červeně označené]
11. Obecní pastvina obce Selmice
12. Svěží pastvina pro matky, kobyly, kde je vymýcený kousek lesa [červeně označené]
13. Dto
14. Výběh
15. Selmická selská půda
16. Louky zvané Malé závodi
17. Louky zvané Velké závodi
18. Louky zvané Křinec (Krzinez). Pozn.: dnes Skřínek
19. Selmická vrata (průjezd) ke Kladrubské hřebčinské oboře
20. Silnice z Kladrub (Cladrub)
21. Polnosti užívají selmičtí sedláci ze Selmického hřebčína, jen ale čerstvou pastvu pro klisny [červeně označené]
22. Louky Kladrubského hřebčína určené v budoucnosti k čerstvé pastvě pro dvou- a jednoleté klisničky [červeně označené]
23. Pastviny pro hřebce, v budoucnu pro dvou- a jednoleté klisničky
24. Les Mošnice tak k vymýcení a k čerstvé pastvě pro klisny byl určený [červeně označené]
25. Řeka Staré Labe (Staré meandry Labe včetně Strže)
26. Místo (humna) patřící obci Zdechovice
27. Louky za starým bytem (ubytováním) kováře, za starou kovárnou tak pro dvou- a jednoleté hřebečky k čerstvé pastvě věnované [červeně označené]
28. Louky tak zvané Malé Pole právě pro čerstvou pastvu pro dvou- a jednoleté hřebečky [červeně označené]
29. Louky zvané Velké Pole právě pro čerstvou pastvu dvou- a jednoletých hřebečků [červeně označené]
30. Nově zřízená cihlářská pec, tak také pro

čerstvou pastvu pro dvou- a jednoleté hřebečky věnované

31. Louky zvané Malé Zemanství
32. Louky zvané Malé Zemanství
33. Louka zvaná vozživa nebo Malá
34. Výjezd z Kladrub k vesnici Semín (Semínská vrata)
35. Les tak zvaný Borek
36. Pastvina zvaná Nový Svět, nyní část pro dvou- a jednoleté hřebečky [červeně označené]
37. Malá houština nebo lesík, který je k vymýcení věnován k čerstvé pastvě pro dvou- a jednoleté hřebečky [červeně označené]
38. Dříve polnosti hřebčinského mistra (štitmistra) tak věnovány k (čerstvé) pastvě pro dvou- a jednoleté klisničky [červeně označené]
39. Dvůr kladrubského hřebčína (kladrubské hřebčinské obory)
40. Cesta ke Koleské mezní bráně
41. Cesta k vesnici Hlavečnick
42. 42 1/4 a 1/2 Pastva pro klisny a háje (lesiny), které k vymýcení a čerstvé pastvě pro klisny jsou určeny [červeně označené]
43. Protékající voda k továrně
44. Řeka Nové Labe
45. Kladrubské louky
46. Vodní studny
47. Bažiny
48. Nálet borového lesa
49. ...pastvina [červeně označené]

Uspořádání krajiny hřebčína v Kladruzech a Selmicích v 18. století dle zobrazení plánu

Travní porosty jsou tvořeny loukami a pastvinami většinou s rozptýlenými dřevinami. Červenými čísly jsou označeny pastviny zpravidla s plánovanou (navrženou) změnou plochy a využití.²² Jedna pastvina je obecní a plochy č. 42 a 49 jsou v místě původního lesa. Pastvina Špačinec v západní části areálu při břehu Labe je zakreslena jako houština. Celkem 10 ploch

■ Poznámky

¹⁶ Viz Ebelová – Ebel (pozn. 10).

¹⁷ Viz Ebelová – Ebel (pozn. 10). – Jarmila Moravová, Úvod ke sdruženému inventáři fondů Státní hřebčín Kladruby n. L. Ústav pro plemen. biologii – stanice Kladruby n. L. Inspekce st. Ústavů pro chov koní, Zámorsk 1963, s. II.

¹⁸ Viz Ebelová – Ebel (pozn. 10).

¹⁹ Viz Kroulík – Kučová – Hořín (pozn. 2).

²⁰ Viz Trpáková – Trpák (pozn. 13).

²¹ Přeloženo autory článku z němčiny.

²² V legendě je nalezneme pod čísly 10 1/2 a 1/4, 12, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 36, 37, 38 a 42, 42 1/4 a 1/2 a 49.

je na plánu označeno jako louky, a to louka Karlice, Vlčinec, Velká selmická louka, Kostelní louky, Malé a Velké Závodí, Křinec (Skřinek), Malé Zemanství, Malá louka. Konkrétně se v západní a jižní části areálu rozkládají louky Karlice, Velká selmická louka, Kostelní louky, Vlčinec a Malé, Velké Závodí a Křinec, které vyplňují prostor mezi meandry nové řeky a starého koryta. Ve východní a jižní části jsou to louky Kladrubské, Malé a Velké Pole a plochy patřící obci Zdechovice a Malé Zemanství jsou vlhké, se zbytky měkkého luhu.

Oddělení jednotlivých ploch je v plánu slabě označeno drobnými liniemi čárek či teček nebo naznačenou vodotečí (vodní příkop, strouha, odvodňovací kanál), jako například mezi plochami č. 23, 38 a 21, 23 (mezi Císařským lesem a Mošnicí) a mezi plochami 23 (červená) a 23 (černá). Pak je naznačena vodoteč v parcele 49.

Vody. Určujícím přírodním prvkem krajiny Kladrub je řeka Labe. Plán zachycuje ještě meandrující tok, jehož meandry se v současnosti z velké části jak na základě přirozeného vývoje koryta řeky, tak zejména po její regulaci ocitly na druhém břehu, a nepatří tak již k současnému areálu hřebčína v Kladrubech nad Labem. Řeka Labe je na plánu rozdělena na tzv. Staré Labe (dnešní stará labská ramena ve Strži při Mošnici a ve východní části kladrubského areálu) a Nové Labe, jehož součástí jsou v současnosti odtržená říční ramena. Mimo řeku Labe je zde zakreslen také tok (č. 43 v plánu) směřující z východního směru od Semína, označený jako voda protékající k továrně a dále směrem k Mošnici, kde se ve východní části Mošnice vlévá do Labe. Tento tok dělí území Kladrub na hospodářský dvůr a zámek s kostelem, dřevěnými stájemí a hřbitovem s kaplí sv. Kříže a vlastní Kladruby, na jejichž jižním okraji je řada domů a na severním okraji jsou stavby lehce rozptýlené. Drobný neoznačený tok (zvláště je vidět v odklopené variantě plánu mezi plochami 49 a 42 1/2) teče ze severu do Kladrub. Další zvodnělé prvky jsou strouha mezi plochami 21 a 23 propojující jižní okraj Císařského lesa a Mošnici a zakreslené plošky bažin, a to v Mošnici, dále při jižním a západním okraji selmických polí a jedna bažina je pod cestou z Labských Chřčic do Selmic nad panskými poli. Zajímavým údajem je zachycení studní (pramenů) nad cestou do Selmic, hned nad východní částí obce.

Lesní porosty jsou tvořeny původní borovou doubravou v severní části a lužním lesem v jižní části areálu. V severní části areálu je v zaklopené variantě zanesen velký lesní komplex pod

plochou č. 42 se smíšeným porostem tvořeným zejména duby, topoly, lípami, borovicemi, ojediněle s podílem smrku. V jižní části jsou to zbytky lužního lesa v oblasti dnešního přírodně krajinářského parku Mošnice a ve Strži. Les má výrazný keřový podrost. Ve druhé, odklopené variantě plánu je zobrazen později realizovaný návrh – plán na rozšíření pastvin postupným vykácením části severního komplexu lesa (plochy č. 42 a 42 1/2, 42 1/4) a prokácením zbytku lužního lesa v Mošnici, v jižní části areálu při pravém břehu řeky Labe. Na základě tohoto návrhu zůstávají v Mošnici po těžbě výběrovým způsobem staré duby. S výjimkou lesa Borku ve východní části areálu a severně od něj označeného náletu borovic jsou většinou vykáceny jehličnany na místech budoucích pastvin.

Sídla. Kromě dvou vlastních sídel, a to obce Selmice a Kladrub nad Labem se zámek, kostelem, hřbitovní kaplí a stájemí hřebčína v Kladrubech, jsou na „vídeňském“ plánu z 18. století v areálu krajiny hřebčína v Kladrubech též osamocené stavby. Jedná se zejména o domky při výjezdech či vstupních cestách obory kladrubského hřebčína. Kromě Seminských vrat, kde jsou na plánu Kladrubského hřebčína z 18. století zakreslena dvě stavení, po každé straně cesty jedno, je u ostatních „vrat“ – tj. výjezdu směrem na Labské Chřčice (Merenda), Koleských vrat a výjezdu při cestě na Hlavečnick – vždy jedno stavení. U Selmických vrat, nacházejících se přibližně v první třetině cesty ze Selmic do Kladrub, je zanesena jedna stavba a čtyři zřejmě hospodářská stavení těsně k sobě přiléhající. Ke stavením patří i větší sad. Kromě toho je zakresleno jedno stavení v dnešním místě Na sklepičích a dvě stavení v oblasti Jelenišťat. Posledním stavením zobrazeným na plánu je nová cihelná pec v louce Velké Pole, zhruba v prostoru pozdější Kůlny a dnešního Josefova. Při jižní hranici obce Selmice je zakreslen jediný výběh navazující na polnosti sedláků ze Selmic.

Na plánu je kromě hřbitovní kaple a kostela v Selmicích a Kladrubech znázorněna i drobná sakrální architektura v podobě stavby s křížem v jihozápadním okraji Kladrubského dvora a uprostřed vlastních Kladrub. Kroulík a kol.²³

Pole jsou v areálu hřebčína znázorněna v malé míře, a to jako panská pole na západním konci areálu při cestě z Chřčic do Selmic, tak selmická selská půda západně od Selmic mezi cestou do Kladrub a luhem se starými rameny – mokřady Labe. Další panská pole ve východní

části areálu jsou zakreslena a využívána jako pastviny. U ostatních připomínají dřívější používání už jen názvy, jako například louky Malé a Velké Pole.

Zakreslená *cestní síť* je v podobě čtyř hlavních cest: cesty z Chřčic přes Selmice do Kladrub, cesty na Hlavečnick, na Kolesa a do Semína. Cesta ze Selmic směrem do Kladrub ještě vedla okrajem severního lesa okolo usedlosti Sklepy a před Kladrubami se napojovala na cesty do Hlavečnicku a Koles; plán zobrazuje stav před počátkem 19. století, kde již napřímená cesta prochází novými loukami a pastvinami.

Závěr

Prostor ztvárněný na „vídeňském“ *Plánu území královského českého hřebčína v Kladrubech a Selmicích* z 18. století představuje krajinu kontinuálně využívanou k chovu koní již přibližně 250 let. Řeka Labe je také předobrazem vůdčí charakteristiky areálu hřebčína, široké linie ve směru východ – západ, tedy ve směru toku řeky a pozdější hlavní kompoziční osy spojující monumentální osovou cestou hřebčín v Kladrubech s dvorem Františkov. Území zobrazené na plánu je oproti současnému areálu kladrubského hřebčína větší, a to o území obce Selmice s polnostmi na jih od obce, včetně břehových partií v jihovýchodní části reprezentovaných porostlinou Špačinec a loukami Kostelními a Vlčinec a všech postupně odpojených starých říčních ramen Malé a Velké Závodí, Křinec, plocha patřící obci Zdechovice a Malé Zemanství. Tento kolorovaný plán zřejmě z druhé poloviny 18. století s odklopnými partiemi zachycuje dvě vrstvy (původní stav a návrh) části Císařského lesa, lesa Mošnice a stavu pastvin hřebčína Kladruby nad Labem. V plánu a v jeho číslování popisů je též zaznamenán způsob a organizace chovu koní, stejně jako obhospodařování a organizace tehdejší krajiny hřebčína Selmice a Kladruby a Kladrubské obory. Význam tohoto plánu je zejména v zobrazení výchozí situace ke koncem 19. století založenému přírodně krajinářskému parku Mošnice a vytvoření kulturního bezlesí v počátku 19. století. Primárně byly tyto úpravy budoucího pastevního areálu prováděny za účelem získání většího množství kvalitních pastvin, které limitovaly chov koní. Později se staly východiskem ke krajinářskému ztvárnění celého areálu hřebčína. Zároveň se jedná o cenné zob-

■ Poznámky

²³ Viz Kroulík – Kučová – Hořín (pozn. 2).

razení vývoje dalšího limitujícího faktoru území, tj. vody, reprezentovaného tehdy ještě víceméně přirozeným tokem Labe s postupně se odpojícími říčními rameny a přirozenými lužními porosty a mokřady při pravém břehu řeky.

Význam tohoto plánu dle nás spočívá v tom, že je jedním z dalších článků dokumentace postupné proměny krajiny vlivem chovu koní, původní krajiny lužního lesa v obhospodařovanou luční krajinu Polabí. Nejednalo se pouze o tlak pastvy koní na krajinu, ale též o soustředěný tlak ze strany chovatelů, tj. ze strany císařského dvora. Tyto změny posléze vyústily v proměnu z krajiny polopřirodní v krajinu komponovanou s pravidelným pravoúhlým uspořádáním luk oddělených kanály a cestami s alejemi počátkem 19. století a vytvoření přírodně krajinářského parku v Mošnici na konci 19. století. Tento plán umožňuje sledovat vývoj a vzájemné vztahy funkcí v krajině a využití krajiny v souladu s jejím potenciálem, při ponechání příbřežních partií řeky a jejích slepých ramen přírodě a přirozenému vývoji. Tak vznikl krajinářsky velmi cenný areál, kde se podařilo skloubit složky hospodaření, přírodu, kulturu a estetiku. Právě to je smyslem zachování funkční krajiny.

Příspěvek vznikl za podpory projektu Ministerstva kultury ČR Národní kulturní identity č. DG20PO20V012 „Krajina pro chov a výcvik kočárových ceremoniálních koní v Kladrubech nad Labem“.

RNDr. Ivana TRPÁKOVÁ, Ph.D.
Česká zemědělská univerzita, Fakulta životního prostředí
trpakova@fzp.czu.cz

RNDr. Pavel TRPÁK
trpak@seznam.cz

Zmizelá zámecká oranžerie v Kuníně

Oranžerie zámku v Kuníně v minulosti náležela patrně k nejvýznamnějším a nejvýstavnějším stavbám svého druhu na severní Moravě. Následující řádky by měly alespoň krátce objasnit okolnosti jejího vzniku a její následné historie.

Podoba zámecké zahrady a přilehlého areálu zámku v Kuníně je poprvé doložena na plánu datovaném do let 1812–1828, po výstavbě nového farního kostela v blízkosti zámku. Plán detailně přibližuje tehdejší podobu parku v dobách nejvýznamnější majitelky zámku hraběnky Marie Walburgy z Waldburg-Zeilu (1762–1828), doprovázeného ovocnou zahradou v jeho severní části. Rozdělení zahrady potvrzuje rovněž půvabný, leč stručný popis zámecké zahrady v Kuníně v dopise Roziny Gebauerové (1793–1845), začky zámecké školy hraběnky Walburgy, z roku 1806: „Zahrada je prostá a krásná a je rozdělena do dvou částí, na stromovou a anglickou zahradu, anglická je protkána několika písčovitými chodníky a podél šíře je opatřena alejí různých stromů. Na jednom prostranství stojí trojúhelník z jedlí, na dalším ovál z topolů. To je malý popis naší stromové a anglické zahrady. Vedle toho je zde také květná zahrada, ve které je také ještě mnoho krásných věcí a září květiny všech druhů.“

Hraběnka Marie Walburga z Waldburg-Zeilu, která na zámku v Kuníně vybudovala jeden z nejmodernějších filantropických ústavů¹ a učinila jej ohniskem vzdělávání na celé Moravě, nechala zahradu zámku projektovat jako osvěcenský sentimentální park,² ale také pedagogickou zahradu filantropů, inspirovanou podobně jako vzdělávací ústav myšlenkami zednářství a tajných iluminátů,³ doprovázenou školní ovocnou (stromovou) zahradou, jejíž existenci dokládá ještě indikační skica moravského zemského katastru z roku 1833.

K proměně zahrady v anglický krajinářský park došlo za hraběnčina dědice a adoptivního vnuka Bedřicha Emila Schindlera šlechtice z Kunewaldu (1809–1867) a jeho uměleckého zahradníka Vincence Trappla (1825–1883), kdy zámecký park doznal zásadních úprav a změn, z nichž ty hlavní přetrvaly až do dnešních dnů. V jejich rámci byla zrušena ovocná zahrada v severní části parku a na jejím místě byla vybudována stavba oranžerie a za ní pak užitková zahrada. Průhled od zámku k oranžerii se tak stal novým hlavním pohledem celé zahrady a ovlivnil tvarování dalších částí parku, např. za-

ložení malého rybníčku s umělým ostrůvkem, který se v parku nachází dodnes.

Nejstarší podobu oranžerie dnes dokládá obraz manželky nového majitele zámku Arnošky Pfundhellerové (1814–1905), získaný z Rakouska v roce 2015 pro zámek společně s rozsáhlou pozůstalostí rodiny Schindlerů z Kunewaldu (obr. 1). Na portrétu z roku 1837 je žena zobrazena jako nevěsta sedící v rohovém severním pokoji zámku, který dříve sloužil jako kabinet hraběnky, s výhledem na oranžerii a nově vzniklé prostranství mezi zámkem a zahradní novostavbou. S velkou mírou pravděpodobnosti se můžeme domnívat, že autorem oranžerie mohl být František Biela (1789–1871), vrchnostenský stavitel z Fulneku, který již předtím pro hraběnku Walburgu jako svou prvotinu navrhl v blízkosti zámku kostel Povýšení svatého Kříže a společně s fulneckým uměleckým zahradníkem Augustem Brassem se podílel na budování zámeckých zahrad v nedalekém Fulneku. Brasseho dceru Friedriku si v roce 1835 vzal za manželku další kunínský panský zahradník Jan Gold (1809–1880), který byl zároveň strýcem majitele panství Bedřicha Emila Schindlera. Plán malého skleníku pro zámeckou zahradu ve Fulneku od Františka Biely z roku 1835 je dodnes dochován ve fondech velkostatku Fulnek.

První fotografický záběr kunínské oranžerie pochází z roku 1889 (obr. 2), kdy zámek náležel novým majitelům, lantkrabatům z Fürstenberka, a během své návštěvy jej společně s dalšími záběry parku pořídil syn Bedřicha Emila Schindlera architekt Maxmilián Schindler z Kunewaldu (1854–1929). V roce 1891 byla oranžerie podle zpráv tisku upravena pro pěstování leknínů Viktorie královské. Stalo se tak patrně na popud nového zámeckého zahradníka Františka

■ Poznámky

1. Heikki Lempa, *Bildnug der Triebe: der deutsche Philantropismus (1768–1788)*, Turku 1993. K osobnosti hraběnky Marie Walburgy z Waldburg-Zeilu a jejímu filantropickému ústavu v Kuníně nejnověji Jaroslav Zezulčík, *Dětská léta Františka Palackého v Hodslavicích a Kunvaldu*, in: *Památník Františka Palackého v Hodslavicích*, Nový Jičín 2018, s. 57–91. – Ivo Cerman – Michal Konečný, *Tváře osvěcenství*, Kroměříž 2021, s. 234–237.
2. K sentimentálním parkům na Moravě nejlépe Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvěcenství a moravská společnost*, Kroměříž 1986, s. 170–172.
3. Viz Michael Niedermeirer, *Nützlichkeit und Mysterien der Natur. Pädagogische Gärten der Philantropen*, in: *Der imanierte Garten*, Göttingen 2001, s. 155–198.